

Publicaties

Door Roy Kleukers, met een bijdrage van Ron Beenen (RB)

EIS-publicaties

Anonymus 2003. Waarnemingenverslag dagvlinders, libellen en sprinkhanen. – EIS-Nederland, De Vlinderstichting & Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie, Leiden. 71 p. Wordt gratis toegestuurd aan waarnemers.

Actuele verspreidingskaarten voor dagvlinders, libellen en sprinkhanen, die dienen ter stimulering van het inleveren van de gegevens door de waarnemers van deze groepen. Het ligt in de bedoeling om regelmatig een dergelijk overzicht uit te geven, waarbij ook andere taxonomische groepen aan bod kunnen komen.

Aukema, B., J.G.M. Cuppen, N. Nieser & D. Tempelman 2002. Verspreidingsatlas Nederlandse wantsen (Hemiptera: Heteroptera), deel I: Dipsocoromorpha, Nepomorp[ha], Gerromorpha & Leptodomorpha. – European Invertebrate Survey - Nederland. 169 p. Prijs: 11 euro. Te bestellen bij EIS-Nederland; zie bestelformulier elders in dit nummer.

Een vijfdelige serie verspreidingsatlassen over de Nederlandse wantsen, met in dit eerste deel de waterwantsen en verwante groepen. Zoals gebruikelijk bij dit type EIS-uitgaven staan de verspreidingskaarten centraal. Verder een algemene inleiding tot alle delen en specifieke informatie bij het eerste deel.

Boeren, J., H. van Buggenum, J. Hermans, W. Jansen, R. Kleukers & H. van Kuijk 2003. Werkatlas sprinkhanen en krekels van Limburg. – Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht & EIS-Nederland, Leiden.

Een boekje ter ondersteuning van het in 2003 opgestarte atlasproject. Van elke soort wordt een kaartje gepresenteerd met de bekende waarnemingen op basis van kilometerhokken (periode 1990-2002). De vele lacunes zullen zeker veldwerk stimuleren. Verder wordt alle benodigde achtergrondinformatie geboden voor het beginnen met de sprinkhanenstudie. Indien men geïnteresseerd is om aan het project deel te nemen kan men zich aanmelden via w.jansen@ikl-limburg.nl.

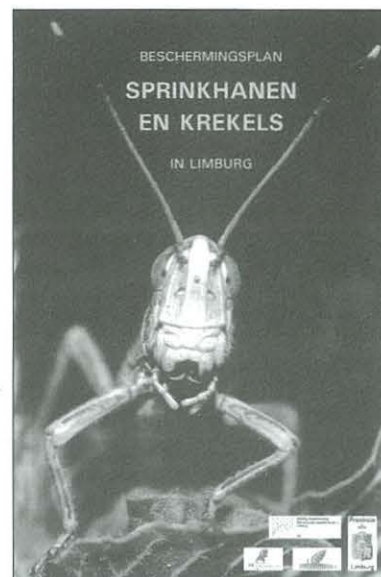
Bruyne, R.H. de, H. Wallbrink & A.W. Gmelig Meyling 2003. Bedreigde en verdwenen land- en zoetwatermollusken in Nederland (Mollusca). Basisrapport met voorstel voor de rode lijst. – Stichting EIS-Nederland/Stichting Anemoon, Leiden/Heemstede. 88 p. Prijs: 15 euro. Te bestellen bij EIS-Nederland; zie bestelformulier elders in dit nummer.

Dit document zal de bescherming en het onderzoek naar mollusken in ons land een belangrijke steun in de rug geven. Het document bevat een aparte rode lijst voor de terrestrische en zoetwatersoorten. Er staan 41 landsoorten en 27 zoetwatersoorten op de lijst.

Kleukers, R.M.J.C. & P.H. van Hoof. Beschermingsplan Limburgse sprinkhanen. – EIS-Nederland, Leiden & Bureau Natuurbalans-Limes Divergens, Nijmegen. 190 p. Voor het eerst wordt een provinciaal beschermingsplan gepre-

senteerd voor de sprinkhanen en krekels. Het project werd financieel ondersteund door stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg, de Nationale Postcodeloterij en provincie Limburg. Door een grote groep sprinkhanenkenners werden in totaal 61 populaties onderzocht. Voor de 25 meest bedreigde populaties worden concrete maatregelen geformuleerd. In de loop van de

20^e eeuw zijn wrattenbijter, klappersprinkhaan, Europese trek-sprinkhaan, steppesprinkhaan en weidesprinkhaan uit Limburg verdwenen en enkele anderen zijn achteruit gegaan. Hopelijk draagt dit rapport bij aan het behoud van de diversiteit aan sprinkhanen en krekels in Limburg.

Kleukers, R.M.J.C. & M. Reemer 2003. Veranderingen in de Nederlandse ongewerveldenfauna. – De Levende Natuur 104: 86-89.

Een studie naar veranderingen in de ongewerveldenfauna, op basis van soorten waarvan de areaalgrens door Nederland loopt. In totaal werden 1331 soorten bij het onderzoek betrokken, uit de volgende groepen: bijen, libellen, loopkevers, mieren, mollusken, roofvliegen, sprinkhanen en zweefvliegen, met behulp van de diverse werkgroepscoördinatoren. Van de 339 soorten met een areaalgrens in Nederland is deze in de loop van de 20^e eeuw bij circa 30% naar het noorden verschoven.

Krekels, R.F.M. 2003. De wrattenbijter in de Overasseltse en Hatertse vennen, monitoring 2002. – Bureau Natuurbalans-Limes Divergens, Nijmegen & EIS-Nederland, Leiden. 14 p.

In 2002 werden door Staatsbosbeheer specifieke maatregelen genomen voor deze zeer bedreigde populatie, zoals het verwijderen van opslag en uitbreiden van een extensief akkertje. De soort blijkt op een groter oppervlak voor te komen dan gedacht. Over een paar jaar zal duidelijk worden of de genomen maatregelen effect hebben.

Peeters, T.M.J. & M. Reemer 2003. Bijen en graafwespen in zes terreinen van Natuurmonumenten. – EIS-Nederland, Leiden. 67 p. Prijs: 9 euro. Te bestellen bij EIS-Nederland; zie bestelformulier elders in dit nummer.

Vervolgonderzoek in 2002 naar de bijen en graafwespen in zes terreinen van Natuurmonumenten: Kampina, Maasuitwaar-

den bij Den Bosch, Planken Wambuis, de Plateaux, Voornes Duin en Zeepeduinen. Per gebied worden de bijzondere soorten besproken en beheermaatregelen gepresenteerd. Het onderzoek werd uitgevoerd door een grote groep aculeatenkenners.

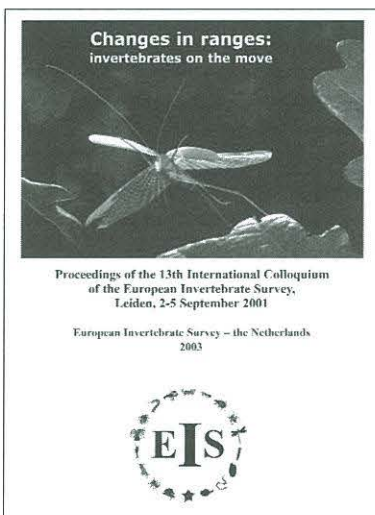
Peeters, T.M.J. & M. Reemer 2003. *Bedreigde en verdwenen bijen in Nederland (Apidae s.l.). Basisrapport met voorstel voor de rode lijst.* – Stichting EIS-Nederland, Leiden, 96 p. Prijs: 15 euro. Te bestellen bij EIS-Nederland; zie bestelformulier elders in dit nummer.

Het gaat extreem slecht met de wilde bijen in ons land. Meer dan 10% van de soorten is inmiddels uit ons land verdwenen en vele anderen zijn achteruit gegaan. In deze rode lijst worden de bedreigde soorten opgesomd en toegelicht.

Reemer, M., P.J. van Helsdingen & R.M.J.C. Kleukers (red.) 2003. *Changes in ranges: invertebrates on the move.* – *Proceedings of the 13th International Colloquium of the European Invertebrate Survey, Leiden, 2-5 September 2001.*

European Invertebrate Survey - the Netherlands, 137 p. Prijs: 20 euro. Te bestellen bij EIS-Nederland; zie bestelformulier elders in dit nummer.

Verslag van het EIS-colloquium in 2001 in Leiden. Voor de inhoudsopgave zie EIS-Nieuwsbrief 36 (p. 26).

Reemer, M. 2003. *Zweefvliegen en veranderd bosbeheer in Nederland (Diptera, Syrphidae).* – *European Invertebrate Survey - Nederland*. 25 p. Prijs: 9 euro. Te bestellen bij EIS-Nederland; zie bestelformulier elders in dit nummer.

Een analyse van het zweefvliegenbestand, in opdracht van het Milieu- en Natuurplanbureau. De veranderingen in de Nederlandse bossen worden fraai weerspiegeld in de zweefvliegenfauna.

Turin, H., L. Penev & A. Casale (red.) 2003. *The genus Carabus in Europe, a synthesis.* – *Pensoft, Sofia-Moscow & European Invertebrate Survey, Leiden. Fauna Europaea Evertabrata 2*, 511 p. Prijs 119,50 euro. Te bestellen bij Natuur en Boek in Naturalis (natuurenboek@naturalis.nnm.nl; excl. 6,25 euro verzendkosten).

Een monumentaal boek, met een zeer gedegen overzicht van de kennis van dit belangrijke loopkevergeslacht. Met prachtig kaartmateriaal, foto's en vernieuwende ecologische transecten. Een uitgebreide bespreking is te vinden in EIS-Nieuwsbrief 35 (p. 15-18).

Overige publicaties Nederland

Anonymus 2003. *Flora en Fauna in Gelderland, deel 1 Soortenbeleid.* – Provincie Gelderland, Arnhem. 44 p.

Bakker, T., H. Everts, P. Jungerius, R. Ketner-Oostra, A. Kooijman, C. van Turnhout & H. Esselink 2003. *Preadvies stuifzanden.* – Expertisecentrum LNV, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. rapport EC-LNV nr. 2003/228-O.

Met een bijdrage van EIS-Nederland over sprinkhanen.

Bax, G.M., W.J. Bosch, C.C. van Rijswijk, G.M. Sanders & R.T.J. Schaafsma 2003. *Inventarisatie van het zuidelijk deel van het Renkumse beekdal en de Renkumse Benedenwaard in 2001 en 2002.* – KNNV afdeling Wageningen e.o., 226 p.

Een opmerkelijk uitgebreide studie met nadrukkelijk aandacht voor ongewervelde dieren, met naast libellen, dagvlinders en sprinkhanen ook aandacht voor minder gebruikelijke groepen als wantsen en landslakken.

Beenen, R. & J. Winkelmann 2002. *Aantekeningen over Chrysomelidae (Coleoptera) in Nederland.* 6. – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 62: 135-137.

Beuk, P.L.Th. (red.) 2002. *Checklist of the Diptera of the Netherlands.* – KNNV Uitgeverij, Utrecht. 448 p. Prijs 11,35 euro. Te bestellen bij Natuur en Boek in Naturalis (natuurenboek@naturalis.nnm.nl; excl. 6,25 euro verzendkosten).

Een mijlpaal in de Nederlandse entomologie. Tientallen Nederlandse dipterologen hebben dit gedegen overzicht van de Nederlandse vliegen- en muggenfauna samengesteld. In totaal zijn nu bijna 5000 soorten bekend. De lijst is een voorbeeld van hoe een naamlijst in elkaar moet zitten. Van elke soort is de bron duidelijk en nieuwe soorten worden netjes aangegeven. Waar nodig wordt een toelichting gegeven middels een notensysteem. Elke familie is bovendien voorzien van een korte karakterisering en soms een illustratie. De lijst wordt ontsloten middels een index en een cd.

Boer, P. 2002. *Duinrenmier, Formica (Serviformica) lusatica (Hymenoptera, Formicidae), ook in Nederland.* – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 62: 141.

Boer, P. 2003. *Het effect van chopperen in een kraaiheidevegetatie op de bodemfauna: de eerste resultaten.* – PWN waterleidingbedrijf Noord-Holland, Velserbroek.

Boer, P., W. Dekoninck, A.J. van Loon & F. Vankerkhoven 2003. *Lijst van mieren (Hymenoptera: Formicidae) van België en Nederland, hun Nederlandse namen en hun voorkomen.* – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 63: 54-58.

Boesveld, A. 2003. *Het getijdeslakje (Mercuria confusa) in de Sliedrechtse en Dordtse Biesbosch.* – Staatsbosbeheer district de Biesbosch, Werkendam. 48 p.

Ellis, W.N. & S. Koster 2003. *Phytoliriomyza terra incognita.* – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 63: 21-23.

Franssen, M.C.R. *Idaea subsericeata (Lepidoptera:*

- Geometridae), nieuw voor Limburg. – *Entomologische Berichten, Amsterdam* 63: 105.
- Geraeds, R.P.G. 2003. *Perspectieven van de Roer voor stroomminnende libellen.* – *Natuurhistorisch Maandblad* 92: 223-227.
- Groenendijk, D. 2003. *Monitoring van de phegeavlinder op de Beegderheide, de eerste resultaten na twee jaar tellen.* – *Natuurhistorisch Maandblad* 92: 142-144.
- Hazelhorst, H. 2003. *Lemeler- & Archemerberg, Vossenbelt, Regge-West. Broedvogels, dagvlinders & libellen, sprinkhanen & krekels, herpetofauna.* – *Landschap Overijssel, Dalfsen*. 135 p. Kosten 16 euro (excl. portokosten) op giro 4225007 t.n.v. H. Hazelhorst te Almelo.
- Een fraai uitgevoerd en degelijk inventarisatierapport, van een rijk natuurgebied. Voor wat betreft de ongewervelden zijn dagvlinders, libellen en sprinkhanen meegenomen. Het rapport is geïllustreerd met vele kaarten, diagrammen en foto's. Een goed voorbeeld van een gedegen uitgevoerde gebiedsinventarisatie.
- Hermans, J. 2003. *De moerassprinkhaan opnieuw in Zuid-Limburg gevonden.* – *Natuurhistorisch Maandblad* 92: 313.
- Hermans, J. 2003. *Sprinkhanen en krekels van de Beegderheide.* – *Natuurhistorisch Maandblad* 92: 137-141.
- Hermans, J. & B. van Maanen 2003. *Libellen van de Beegderheide, inventarisatieresultaten van imago's en larven in 2001 en 2002.* – *Natuurhistorisch Maandblad* 92: 126-133.
- Huisman, K.J., J.C. Koster, E.J. van Nieukerken & S.A. Ulenberg 2003. *Microlepidoptera in Nederland in 2000.* – *Entomologische Berichten, Amsterdam* 63: 88-102.
- Janssen, J.A.M. & J.H.J. Schaminée 2003. *Europese natuur in Nederland, habitattypen.* – *KNNV-Uitgeverij, Utrecht*. 120 p.
- Jong, H. de & J.W. van Zijlen 2003. *Chymomyza amoena (Diptera: Drosophilidae) new for the Netherlands.* – *Entomologische Berichten, Amsterdam* 63: 103-104.
- Kamp, O. op den & D. Groenendijk 2003. *De Spaanse vlag in Limburg.* – *Natuurhistorisch Maandblad* 92: 174-175.
- Kempering, M. 2003. *Eerste hulp voor wilde bijen.* – *Stuifmail* 6 (17): 3.
- Betreft een interview met onder andere Menno Reemer en Theo Peeters voor het personeelsblad van Natuurmonumenten.
- Ketelaar, R. *Libellen vliegen vroeger en noordelijker: een gevolg van klimaatverandering?* – *De Levende Natuur* 104: 83-85.
- Kolvoort, W. 2003. *Fotograferen van kleine waterdieretjes in 2003.* – *Natura* 100: 80-85.
- Koning, M. & H.J. Koning-Van Vuuren 2002. *Loopkevers in de Amsterdamse Waterleidingduinen.* – *Gemeente Amsterdam Waterleidingbedrijf*. 23 p.
- Kraker, K. de 2003. *Een akkerrandje met zweefvliegen tegen bladluizen.* – *Sandvicensis, Ecologisch Adviesbureau, Burgh-Haamstede*. 55 p.
- Kwak, M.M. 2003. *Hommels: verspreiding en herkenning, nestgelegenheid en fenologie.* – *Natura* 100: 50-54.
- Kwak, M.M. 2003. *Bloembezoek in weer en wind, hommels op zoek naar stuifmeel en nectar.* – *Natura* 100: 76-79.
- Kwak, M.M. 2003. *De voortplanting van hommels: nestontwikkeling en paring.* – *Natura* 100: 100-103.
- Lamberigts, M., B. van Maanen & B. Pex 2003. *De vennen op de Beegderheide, diatomeeën, macrofauna en waterkwaliteit.* – *Natuurhistorisch Maandblad* 92: 112-125.
- Mabelis, A.A. 2002. *Bruikbaarheid van mieren voor de monitoring van natuurgebieden.* – *Alterra-rapport* 571. 97 p.
- Majoor, G.D. & A.J. Lever 2003. *De tandloze korfslak op de Sint-Pietersberg en Cannerberg bij Maastricht.* – *Natuurhistorisch Maandblad* 92: 71-75.
- Leeuwen, S. van & B. van Tooren 2003. *Veranderingen in voorkomen van land- en zoetwatermollusken op Ameland.* – *De Levende Natuur* 104: 54-57.
- Moraal, L.G. 2003. *Insectenplagen op bomen en klimaatverandering.* – *De Levende Natuur* 104: 90-93.
- Moraal, L.G., J. Burgers & O. Vorst 2003. *Hylis foveicollis (Coleoptera: Eucnemidae), een dood-houtkever nieuw voor de Nederlandse fauna.* – *Entomologische Berichten, Amsterdam* 63: 36-39.
- Moraal, L.G., A.F.M. van Hees, G.F.P. Martakis, I.T.M. Jorritsma & G.A.J.M. Jagers op Akkerhuis 2003. *Een karakterisering van bosbiotopen op basis van eigenschappen van geleedpotigen. Resultaten van een enquête.* – *Alterra-rapport* 783. 72 p.
- Een eerste onderzoek naar de samenstelling van de Nederlandse bosfauna, op basis van een enquête onder de werkgroepscoördinatoren van EIS-Nederland.
- Nijland, R. 2003. *Vreemde beestjes in het land.* – *De Volkskrant* 28 juni 2003: 1W.
- Een overzichtsartikel over naar het noorden oprukkende dieren. Met een bijdrage van EIS-Nederland en veel aandacht voor ongewervelden.
- Nijland, R. 2003. *Nieuw in Nederland: de penseelkrab.* – *Natura* 100: 72-74.
- Odé, B. & R. Kleukers 2003. *De tsjirpsnelheid van de veldkrekels, insectenthermometers nader onderzocht.* – *Natura* 100: 104-107.
- Raad voor het Landelijk Gebied 2003. *Ruimte voor natuur: Advies over realisatie en beheer van de Ecologische*

Hoofdstructuur en de ruimte die dat vraagt voor mensen, organisaties en de natuur zelf. Publicatie RLG 03/5: 96 p.

Roskam, H. 2003. Gallen en schimmeltuintjes. – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 63: 117-122.

Een goede inleiding op de gallenstudie, door de kersverse coördinator van de gallenwerkgroep van EIS.

Smit, J., H. Nieuwenhuijsen & T. Peeters 2002. Sectie Hymenoptera van de NEV. – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 62: 138-140.

Swaaij, C.A.M. van 2003. Butterfly densities on line transects in the Netherlands from 1990-2001. – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 63: 82-87.

Timmermans, G., R. Lipmann, M. Melchers & H. Holsteijn 2003. De zoetwaterkreeften van Nederland. – *Natura* 100: 112-121.

Een uitgebreid artikel over de inheemse Europese rivierkreeft en de drie exoten onder de zoetwaterkreeften. EIS-Nederland maakte de verspreidingskaarten voor dit artikel op basis van het uitgebreide archief van Prof. Dr. L.B. Holthuis van Museum Naturalis.

Tol, R. van 2003. Parfum fatale voor de taxuskever, een succesvolle plaag uit de Alpen. – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 63: 2-6.

Uilhoorn, K. 2003. De langverwachte libellenatlas is uit! *Natura* 100: 86-88.

Verberk, W.C.E.P., G.-J. A. van Duinen, H.K.M. Moller Pillot & H. Esselink 2003. *Lasiodiamesa gracilis* (Chironomidae: Podonominae) new for the Dutch fauna. – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 63: 40-42.

Vorst, O. 2002. Nieuws over Nederlandse kortschildkevers I: Proteininae, Micropeplinae, Omaliinae (Coleoptera: Staphylinidae). – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 62: 164-171.

Vorst, O. & J.G.M. Cuppen 2003. Entomofauna van Meinweg en Roerdal - verslag van de 157^e zomerbijeenkomst te Herkenbosch. – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 63: 59-74.

Vos, R. de 2003. Trekvlinders in 2000 en recente adventieve vondsten (Lepidoptera). Eenzestigste jaarverslag. – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 63: 14-20.

Wielink, P. van, H. Spijkers & R. Felix 2002. Nachtelijke waarnemingen in de winter van kevers op bomen. – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 62: 156-163.

Witmer, M., J. Dirks, I. Bouwma, G. Eggink, W. Ligtoet, R. Rosenboom, K. Sollart, M. van Veen & M. Vonk 2003. *Natuurbalans* 2003. – Milieu- en Natuurplanbureau, Bilthoven. 211 p. Het document is als pdf-bestand te vinden op www.natuurplanbureau.nl.

Jaarlijkse evaluatie van het natuurbeleid, met dit keer veel aandacht voor klimaatverandering.

Publicaties buitenland

Dekoninck, W., F. Vankerhoven & J.-P. Maelfait 2003. *Verspreidingsatlas en voorlopige rode lijst van de mieren van Vlaanderen. – Rapport van het Instituut voor Natuurbehoud* 2003.07, Brussel. 191 p. Te bestellen door overmaking van 8 euro (+ 5 euro verzendkosten voor 1-5 exemplaren) op rekening 091-2226013-86 op naam van het Eigen Vermogen van het Instituut voor Natuurbehoud met vermelding van titel en rapportnummer. Tegelijkertijd een briefje of e-mailbericht aan het Instituut voor Natuurbehoud, Kliniekstraat 25, 1070 Brussel (bestellingen@instnat.be).

Fontana, P., F.M. Buzzetti, A. Cogo & B. Odé 2002. *Guida al riconoscimento e allo studio di cavalette, grilli, mantidi e insetti affini del Veneto. Blattaria, Mantodea, Isoptera, Orthoptera, Phasmatodea, Dermaptera, Embiidina. – Museo Naturalistico Archeologico di Vicenza, Vicenza.* 592 p. ISBN-88-900184-3-7. Prijs circa 45 euro. Te bestellen via museo.nat.archeo.vi@libero.it.

Sinds de sprinkhanengids van Bellmann is uitverkocht is er geen toegankelijke gids voor de Midden-Europese sprinkhanen en krekels beschikbaar. Dit boek (met cd) voorziet in deze behoefte, ook al lijkt de regionale scope beperkt tot de regio Veneto en is de voertaal Italiaans. De regio Veneto is zeer rijk aan soorten en omdat in de determinatiesleutels ook soorten uit aangrenzende gebieden zijn opgenomen, is het boek voor het Midden-Europese gebied behoorlijk volledig. In totaal zijn 223 soorten opgenomen, waarvan 169 uit Veneto bekend zijn. De determinatiesleutel is ook in het Engels opgenomen en bij elke soortbespreking staat een Engelse samenvatting. De soorten worden steeds behandeld met één, twee of zelfs meer foto's, plus begeleidende informatie over het uiterlijk, ecologie, verspreiding en geluid (inclusief oscillogram). De cd bevat vele unieke geluidsopnamen. De foto's zijn soms niet geweldig afgedrukt, maar voldoen zeker om de habitus te laten zien, evenals de belangrijke determinatiekenmerken.

De waarde van het boek wordt nog eens verhoogd doordat ook een aantal aan sprinkhanen verwante groepen is opgenomen (bidsprinkhanen, wandelende takken, kakkerlakken, oorwormen, webspinners en termieten).

Köhler, G. 2001. *Fauna der Heuschrecken (Ensifera et Caelifera) des Freistaates Thüringen. Naturschutz report* 17, Jena. ISSN 0863-2448. Prijs: 10 euro (excl. verzendkosten).

Het boek over de sprinkhanen van Beieren (zie bespreking) behandelt de fauna in de context van algemene informatie over

biologie, verspreiding en bijvoorbeeld landschapsontwikkeling. Deze uitgave over Thüringen beperkt zich bewust tot informatie over de Thüringse fauna. Hierdoor is het minder een handboek, maar deze zeer gedegen compilatie de Thüringse sprinkhanenfauna tot één van de best bekende in Europa.

Nagorskaya, L., M. Moroz, T. Laeno, V. Veznovetz, H. Moller Pillot, K.-D. B. Dijkstra & M. Reemer 2002. *Macrofauna in floodplain pools and dead branches of the Pripyat river, Belarus*. – The Institut of Zoology Nas Belarus, Minsk.

Nielsen, O.F. 2003. *Chorthippus jutlandica* sp. nov. – a new grasshopper found in Jutland, Denmark (Saltatoria, Acrididae, Gomphocerinae). – *Entomologische Meddelelser* 71: 41-51.

Zeer opmerkelijk dat voor een dergelijk goed bestudeerde groep nog een nieuwe soort beschreven wordt in Noord-Europa. *Chorthippus jutlandica* is een nauwe verwant van de ratelaar *C. biguttulus*.

Schlumprecht, H. & G. Waeber 2003. *Heuschrecken in Bayern*. – Verlag Eugen Ulmer GmbH & Co, Stuttgart. 515 p. circa 40 euro (excl. verzendkosten), ISBN 3-8001-3883-2.

De laatste jaren wordt de Duitse sprinkhanenonderzoeker behoorlijk verwend. Na de publicatie van het boek in de serie van Baden-Württemberg (Detzel 1998), de Duitse verspreidingsatlas (Maas et al. 2002) en de uitgave van Thüringen (Köhler 2001, zie ook bespreking) is er nu dan een boek over de sprinkhanen van Beieren.

De basis van het boek wordt gevormd door de soortbesprekingen. Elke soort is geïllustreerd met een mooie foto, verspreidingskaart voor Beieren en een klein Europees kaartje, en diagrammen met de hoogteverdeling van de vondsten, fenologie en verdeling over de biotopen. De hoeveelheid tekst varieert sterk tussen de soorten.

Er vallen direct enkele zaken op in de verspreidingskaarten, bij vergelijking met de Nederlandse situatie. De westelijke verspreiding van *Phaneroptera falcata*, de prachtige vicariantie (wederzijdse uitsluiting) van *Tettigonia viridissima* en *T. cantans*, de zeldzaamheid van *Tetrix ceperoi* en *Omocestus rufipes*, en juist het algemene voorkomen van *Chorthippus montanus*.

In totaal komen 75 soorten sprinkhanen en krekels in Beieren voor. De kennis over deze soorten wordt samenvattend besproken in de algemene hoofdstukken, samen met informatie over het karteringsproject en biotopen in Beieren. Hoewel veel van deze informatie ook al in andere werken te vinden is, kan een dergelijk boek niet zonder een dergelijk kader. Samenvattend, een fraai boek voor een fraaie prijs.

Warchalowski, A. 2003. *Chrysomelidae. The leaf-beetles of Europe and the Mediterranean area*. – *Natura optima dux Foundation*, Warszawa. ISBN 83-918040-0-3. 600 pagina's, 56 platen met kleurenfoto's, 3740 tekstfiguren. Prijs: ca. 160 euro.

Eerder roemde ik al de bladkevertabellen van deze auteur in de serie *Fauna Polski*. Toen gaf ik aan dat het wel erg jammer was dat die tabellen in het Pools geschreven waren, omdat ik vond dat ze zo goed bruikbaar waren voor grote delen van Europa. Nu is de Europese tabel dan verschenen in een taal die voor de meesten van ons toegankelijk is. Er worden maar liefst bijna 1800 soorten in behandeld. Alle soorten van Europa en het gehele Middellandse-Zeegebied, voorzover ze in 2000 bekend waren, zijn opgenomen. Hier was tot nu toe niet in voorzien.

Voor het determineren van bladkevers uit veel mediterrane landen waren we aangewezen op losse publicaties.

Het boek is een determinatietabel en niet veel meer. Het heeft een inleiding van een halve bladzijde, een literatuurlijst van ruim drie bladzijden en de rest bestaat uit determinatietabellen en kleurenplaten. Per soort wordt een korte aanduiding van de verspreiding gegeven en soms iets over de ecologie vermeld. De tabellen zijn eenvoudig te lezen. Er worden geen afkortingen gebruikt (die het werken met de bekende tabellen uit de serie *Die Käfer Mitteleuropas* voor beginners zo lastig maken) en er staan talrijke afbeeldingen in de tekst. Het is bij een boek dat zo'n groot gebied bestrijkt bijna niet mogelijk om uitgebreide beschrijvingen te geven. En dat is dan weer te beschouwen als een nadeel. Voor een beginner is het handig om, als je op een bepaalde soort uitkomt, dit te kunnen toetsen aan een diagnostische beschrijving. Maar de kleurenplaten komen voor een deel aan dit bezwaar tegemoet. Ook de detailtekeningen van genitaliën kunnen helpen bij de uiteindelijke bevestiging van de determinatie.

Soms kunnen afwijkend gekleurde dieren met dit boek niet gedetermineerd worden. Toen ik recent een eenkleurig donkere vorm van *Luperus caucasicus* (var. *mixtus* Weise) met dit boek probeerde te determineren kwam ik bedrogen uit. *L. caucasicus* is normaal tweekleurig en is niet opgenomen bij de eenkleurige Luperussen en is dus niet te determineren. In dergelijke gevallen zal de gebruiker toch even langs moeten bij een specialist.

Er zitten natuurlijk ook wel wat onvolkomenheden in. De afbeelding van het mannelijk genitaal van *Lochmaea scutellata* is slechts gedeeltelijk correct. De afbeelding van de laterale kant is goed; de afbeelding van de dorsale kant is die van *L. crataegi*. Voor de goede afbeelding verwijs ik naar *Entomologische Blätter* 92 (1996) bladzijde 88.

In de tabellen kom je af en toe onjuiste verwijzingen naar figuren tegen en soms onjuiste verwijzingen naar regelnummers. Dat is slordig, maar in het gebruik los je dat meestal snel op. Een punt van kritiek, dat ik overigens ook in andere tabellen wel tegenkom, is het aangeven van synoniemen zonder dat duidelijk is dat dat hier voor het eerst gebeurt. In het Zuid-Europese geslacht *Arima*, bijvoorbeeld, worden nog steeds drie soorten onderscheiden en nog tal van ondersoorten. Warchalowski is kennelijk van mening dat het allemaal te herleiden is tot één soort, maar geeft dat niet aan als een nieuwe synoniemie. Je kunt je trouwens afvragen of dat in een determinatietabel thuis hoort. Ik ben er voorstander van zulke zaken, met een onderbouwing, in een entomologisch tijdschrift te publiceren.

Van sommige soorten is de taxonomische status niet duidelijk. Warchalowski geeft zelf aan dat van dergelijke genera, zoals *Timarcha* en *Cyrtinus*, de status van de soorten voorlopig is en met enige voorzichtigheid betracht dient te worden.

Hoewel er dus best wel kritische opmerkingen te maken zijn denk ik dat dit boek voor de komende jaren dé standaard zal zijn. Ik hoop ook eigenlijk dat de uitgave van deze determinatietabel velen zal aanmoedigen om de studie van bladkevers op te pakken. Het is vanwege de taal een heel toegankelijk boek. Vanwege de vele afbeeldingen en foto's ook een heel bruikbaar boek dat Europa en het gehele Middellandse-Zeegebied bestrijkt. Bij liefhebbers van bladkevers, zowel beginners als gevorderden, mag dit boek in de boekenkast niet ontbreken! [RB]

Veel van de hierboven genoemde Nederlandse en buitenlandse boeken en rapporten kunnen worden besteld via de boekhandel Natuur en Boek van Naturalis: 071-5687691, e-mail natuurenboek@naturalis.nnm.nl, website www.natuurenboek.nl.